

İTALYAN TİPO-MORFOLOJİ EKOLÜNDE TİP VE TİPOLOJİ KAVRAMLARI

Neris Parlak Temizel*, F. C n  Bilsel**

* ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Arş. Gör.

** ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Prof. Dr.

neris@metu.edu.tr, bilsel@metu.edu.tr

İki yüzyılı aşkın tarihi olan ‘tip’ kavramını ilk defa kent ve kent mek nı ile ilişkilendiren İtalyan Tipo-morfoloji Ekolü, verimli bir araştırma programının başlamasına öncülük etmiş ve Fransız Tipo-morfoloji Ekol ne ilham vermiştir. Mimari ölçeğe yaptığı vurgu ile, kentsel morfoloji çalışmaları içinde tarihsel coğrafya ve space-syntax yaklaşımlarından ayrışan İtalyan Ekolü, tip ve tipoloji kavramlarını araçsallaştırarak mimari mek nın kentsel analizin parçası olmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, ekolün oluşmasında önemli rol oynayan Saverio Muratori, Gianfranco Caniggia, Carlo Aymonino ve Aldo Rossi’nin tip ve tipoloji kavramlarına getirdikleri yorumları karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Birbirleriyle benzerlikleri kadar farklılıklar da taşıyan bu yorumların incelenmesinin, tipo-morfolojik analiz metodunun yeniden yorumlanmasında iyi bir altlık olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tipo-morfolojik analiz, tipoloji, morfoloji, İtalyan Ekolü*

Giriş

Anthony Vidler’e göre tip ve tipoloji üzerine tartışmalar, mimarlık disiplinel bir kriz içindeyken ortaya çıkar. (1998, s.288) Antoine Chrysost me Quatrem re de Quincy Aydınlanma ağında, geleneksel mimarlık disiplininin sosyal ve teknik devrimlerce sorgulanmaya başladığı bir dönemde, ‘tip’ kavramı ile ilgili düşüncelerini geliştirmiş (Moneo, 1978, s.28); çağdaşı Jean-Nicolas-Louis Durand ise, diğer bilimsel disiplinlerinin hızlı yükselişini yakalamak için mimari bilgiyi tipolojik yöntem yardımıyla sistematikleştirmeye ve bir mimarlık bilimi inşa etmeye çalışmıştır (Madrazo, 1994, s.12; Lee, 2013, s.173).

20. yüzyıl ortasında tip ve tipoloji kavramlarının mimarlık teorisinde yeniden gündeme gelmesi, Modern Hareketin bir sonucu olarak kentteki mekânsal ve mimari uygulamadaki kültürel süreksizlikten kaynaklanan ve İkinci Dünya Savaşı sonrası zarar gören kentlerin elverişsiz ve spekulatif olarak yeniden inşası ile daha da kötüleşen bir başka krize karşılık gelmiştir. Bir grup İtalyan mimar ve teorisyen, hem kentteki hem de mimarlık kültüründeki sürekliliği yeniden kazanabilmek

için ‘tarih’ ve ‘bağlam’ kavramları yanında ‘tip’ kavramının önemine dikkat çekmiş; tipolojiyi, “yapılar ve oluşturdukları şehir arasındaki ilişkiyi tanımlamanın ve böylelikle tekil yapıların kentsel gelişimin kolektif ve tarihsel süreçlerinin yansımaları olduğunu göstermenin bir yolu” olarak önermiştir (Forty, 2000, s.308).

Bu çalışma İtalyan Ekolünün oluşmasında önemli rol oynayan Saverio Muratori, Gianfranco Caniggia, Carlo Aymonino ve Aldo Rossi’nin tip ve tipoloji kavramlarına getirdikleri yorumları karşılaştırmalı olarak ele almayı amaçlar. Birbirleriyle benzerlikleri kadar farklılıklar da taşıyan bu yaklaşımların incelenmesinin, tipo-morfolojik analiz metodunun yeniden yorumlanarak güncellenmesinde iyi bir altlık olabileceği düşünülmektedir.

İtalyan Tipo-morfoloji Ekolü

O dönemin tipoloji tartışmalarıyla ilgili metinlerinin çoğu zaman Carlo Aymonino ve Aldo Rossi’ye atıfta bulunmasına rağmen İtalyan mimarlar ve teorisyenler arasında tipoloji tartışmalarını ilk başlatan kişi aslında Saverio Muratori’dır. Yazılarında tip kavramını kullanan ilk İtalyan mimar olmasa da, mimarlık ve kent arasındaki sorunlu ilişkiyi güçlendirmeyi amaçlayan karmaşık bir teorik kurguyla tip kavramını yeniden formüle eden ilk kişi odur. Çalışmalarında, mimarın kenti ve mimarisini derinlemesine anlaması ve çevresine birçok ölçekte adapte olabilecek yapılar tasarlayabilmesi için bir araç olarak ‘tip’in önemini vurgulamış; çalışmalarlarıyla Roma Mimarlık Okulunda asistanı Gianfranco Caniggia’yı olduğu kadar, Aymonino ve Rossi’yi de tarihi kentin bilgi ve ilham kaynağı olduğu konusunda etkilemiştir (Moudon, 2001, s.18).

Çoğu İtalyanca’da kalan ve İngilizce’ye çevrilmeyen çalışmaları, bu dört ismin entellektüel üretimleri arasında, Venedik Mimarlık Okulu ve *Caratteri distributivi degli edifici* (Yapıların dağıtımsal özellikleri) dersine dayanan bağı az bilinir kılmıştır. Muratori 1950-1954 yılları arasında Venedik Mimarlık Okulunda çalışırken dersin koordinatörlüğünü üstlenmiş ve dersin içeriğini ‘operasyonel ta-

Şekil 1. Kent monografileri

rih' anlayışı ile tarihi kentlerin tipolojik analizini içerecek şekilde değiştirmiştir. 1963'te okula gelen Aymonino, Muratori'nin müfredatına eklemeler yaparak der- si vermeye devam etmiş; asistanı Rossi ile tipoloji-morfoloji üzerine çalışmalarını sürdürmüştür.

Ekolün teorik üretimine dair detaylı bilgi alınabilecek kaynakların başında kent monografileri gelir (Şekil 1). Tarihi kentlerin ilk kez tipolojik/tipo-morfolojik analiz yöntemiyle incelendiği bu kaynaklar ekolün tip ve tipoloji kavramlarını nasıl ele aldığı ve araçsallaştırdığı konusunda birincil kaynaklar olarak düşünülebilir. Hem *Studi per una operante storia urbana di venezia* (Muratori, 1959) hem de *La citta di Padova* (Aymonino vd., 1970) kitapları farklı dönemlerde Venedik Mimarlık Okulunun *Caratteri distributivi degli edifici* dersi çıktıkları olarak ortaya çıkmıştır. Roma ve Como monografileri (Muratori, 1963; Caniggia, 1963) ise Muratori Venedik Mimarlık Okulundan Roma Üniversitesine gittikten sonra üretilmiştir.

Aymonino ayrıca derse girmeye başladığı 1963 yılından itibaren üç sene boyunca her yıl dersin teorik tartışmalarını üç kitap halinde yayınlamıştır (Aymonino, 1964, 1965, 1966). Bu yayınlarla birlikte, Aymonino'nun Venedik mimarlık okulundaki asistanı Rossi'nin *L'architettura della citta* kitabı ve yazılarını derlediği *Scritti scelti sull'architettura e la citta* kitabı ile Caniggia'nın Muratori'nin çalışmalarını geliştirerek aktardığı ve ders notlarında oluşan *Composizione architettonica e tipologia edilizia: Lettura del'edilizia di base* kitabı ekolün tip ve tipoloji kavramlarını nasıl ele aldığı konusunda başvurulabilecek diğer kaynaklardır (Şekil 2).

Ne var ki kent monografilerinden ve bahsedilen diğer birincil kaynaklardan sadece ikisinin, *The Architecture of the City* (Rossi, 1984) ve *Architectural Composition and Building Typology: Interpreting Basic Building* (Caniggia ve Maffei, 2001) kitaplarının, İngilizce'ye çevrildiğine ve İngilizce konuşan akademik çevrenin ilgisine sunulduğuna dikkat çekmek gerekir.

Vernez-Moudon'un da işaret ettiği gibi (1994, s.295) İtalyan Ekolünün ortaya atıldığı, bu iki kitabın ortaya çıkmasını sağlayan ilham verici çoğu tartışma İtalyanca konuşan akademik çevrelerle kısıtlı kalmıştır. 1980 sonrasında, İtalyanca çeviriler ve 15. Milan Trienal'i gibi uluslararası etkinliklerin artmasıyla, İngilizce yayın yapan akademik ve profesyonel süreli yayınlarda tip, tipoloji ve İtalyan Ekolünü konu alan sayılar çıkarılmıştır. 20. yüzyıl mimarlık teorisinde tip ve tipoloji literatürünü genel olarak incelediğimizde, 1950'lerde Muratori'nin çalışmalarıyla başlayıp 60, 70 ve 80'li yıllarda yoğunlaştığını; bunlar arasında İngilizce metinlerin uluslararası etkinlikler ve çevirilerinin yapılmasıyla arttığını gözlemleyebiliriz (Şekil 3).

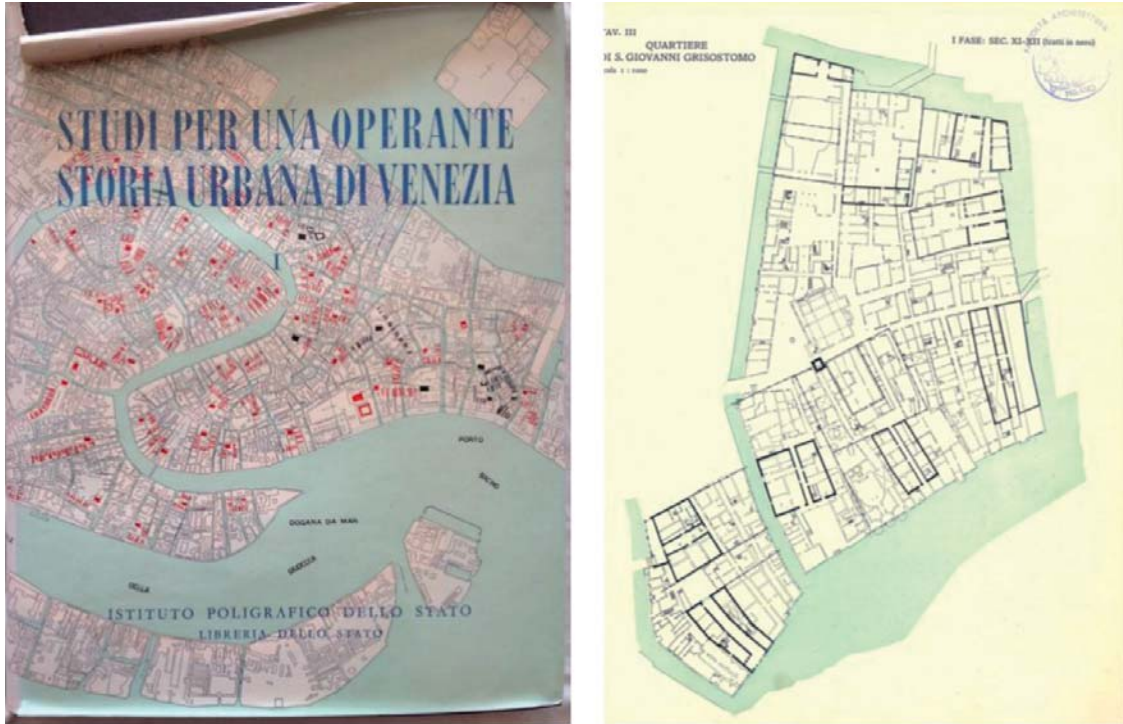
Bu bildiri, Modern Hareket'in bir eleştirisi olarak tip ve tipoloji kavramlarının yoğun bir şekilde tartışıldığı yirminci yüzyıl ortasında bu kavramların tanımlarını te-

öğretisine katkıları tartışılacaktır. Üçüncü bölümde Aymonino'nun tipoloji ve morfoloji kavramlarını ilişkilendirilmesine değinildikten sonra dördüncü bölümde Rossi'nin tipoloji kavramına getirdiği yorum aktarılacaktır. Sonuç bölümünde bu isimlerin tip ve tipoloji kavramlarını ele alışlarındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılarak karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Saverio Muratori ve 'a priori' olarak tip

Saverio Muratori'nin (1910-1973) tip kavramını yeniden formüle etmesi, mimarlık teorisinde tip ve tipoloji tartışmalarına yeni bir katman ekler. Quatremère de Quincy, sıklıkla atıfta bulunulan tip tanımını mimarlığın doğayı taklit eden bir sanat olduğu argümanını savunmak için; Durand ise tipolojik yapıların sınıflandırmasını öğrencilerine mimari kompozisyonu anlatmak için üretmişti. Muratori, tip kavramını tamamen farklı bir amaçla, çok çeşitli tekil mimari nesnelere oluşan kentin karmaşık katmanlarında kaybolmadan gezinmek için kullandı. O zamandan beri, mimarlık teorisinde tip ve tipoloji kavramları yalnızca işlevsel veya biçimsel bir sınıflandırma yöntemi olarak değil, aynı zamanda mimarlık ve kent arasında çok ölçekli ilişkiler kuran bir araç olarak da hizmet etmektedir.

İkinci Dünya Savaşında büyük ölçüde hasar gören İtalyan kentlerinin nitelsiz bir şekilde yeniden inşası, mimarların ve teorisyenlerin mimarlık disiplini sorguladığı son derece verimli bir entelektüel platformun oluşmasına yol açtı. Tarihi kent ile yeniden inşa edilen alanlar arasındaki kopukluğun yarattığı tedirginlik,

Şekil 4. Muratori'nin ilk kent monografisi *Studi per una operante storia urbana di Venezia* (1959)

İtalyan mimarları alternatif üretim yolları keşfetmeye sevk etti. ‘Süreklilik’ kavramı bu tedirginlik döneminin üstesinden gelmek için umut verici görünüyordu; o kadar ki, dönemin en etkili mimarlık dergilerinden biri olan Casabella’nın başlığına da eklenmiştir.¹

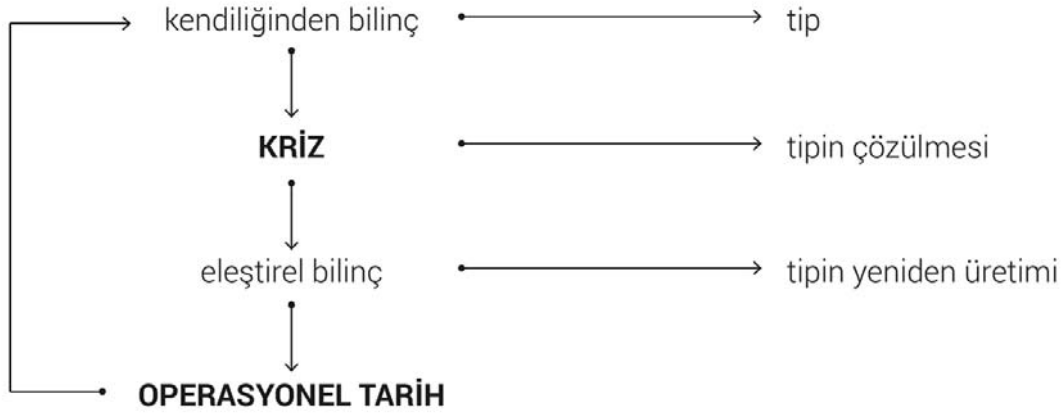
Böyle bir bağlamda Muratori, krizden çıkış reçetesinin bir parçası olarak ‘tip’ kavramını yeniden gündeme getirdi. Önerdiği teorinin kurgusu, ‘operasyonel tarih’, ‘kendiliğinden bilinç’, ‘eleştirel bilinç’, ‘mimari organizma’ ve ‘yapı tipi’ gibi birbiriyle ilişkili birçok kavramdan oluşmaktadır. Bu kavramlar arasında hiyerarşik olarak üst konuma sahip olan ‘operasyonel tarih’ kavramı Muratori Okulu’nun takipçisi olan Attilio Petruccioli’nin çalışmalarından yola çıkarak özetlenecektir (Petruccioli, 1998, ss.9-19; ss.57-73).

Muratori’nin operasyonel tarih tanımı, toplumun kriz zamanlarında nasıl davrandığıyla doğrudan ilgilidir. Muratori’ye göre, kökten değişimin olmadığı daha yerleşik bir kültüre sahip olan tarihsel aralıklarda öznel, bir seçim yapmadan, miras aldıkları kültürel özü işlerine doğrudan yansıtırlar. Muratori, bu tutumu ‘kendiliğinden bilinç’ olarak tanımlar. Ona göre, ustalar belirli zamanda kendi kültürel alanlarının önerdiği bir şekilde ikinci bir düşünceye gerek olmadan evler inşa eder. Bununla birlikte, kriz zamanlarında, kendiliğinden bilincin yerini ‘eleştirel bilinç’ alır. Bu dönemlerde, bireyler -daha eleştirel bir bakış açısı kazandıkları için değil- neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda fikir birliği olmadığı için yaptıklarını seçmek zorundadır. Kriz zamanlarında, toplumu yönlendiren baskın bir norm yoktur (Caniggia ve Maffei, 2001, ss.44-45).

Muratori, krizlerin üstesinden gelmenin tek yolunun, kendiliğinden oluşan bilinci yeniden ortaya çıkarmak için inşa edilmiş gerçekliğin tarihini incelemek olduğuna inanır. Muratori’ye göre, normal zamanlarda mimarlık kültürü, mimarları ve ustaları yönlendirir. Fakat, bir kriz anında genel yönelim ortadan kalktığında, mimarlar yapıyı çevrenin doğrudan incelenmesinden beslenen kısıtlayıcı bir kavramsal çerçeveye göre tasarım yapmalıdır. Ancak o zaman belirsiz, bireysel ve gereksiz yere maceracı olmaktan kaçınabilirler. Muratori’yi yapıyı çevrenin operasyonel tarihi fikrine götüren, bu düşüncedir (Caniggia ve Maffei, 2001, s.27).

Muratori, mimarinin mekânda olduğu kadar zamanda da var olduğunun farkındadır. Yapılar için mekân-zamanda dönüşüme tabi, birlikte çalışan ve uyumlu yapıların resmi birliği anlamına gelen ‘mimari organizma’ terimini kullanır.² Ona göre kentsel doku, daimi şekilde karşılıklı olarak ortaya çıkan, dönüşen ve yok olan mimari organizmalardan oluşur. ‘Kentsel organizma’ terimini ise hem kentin dönüştürücü doğasını hem de mimari organizmalar ile şehir arasındaki ilişkiyi vurgulamak üzere kullanır (Cataldi, Maffei ve Vaccaro, 2002, s.5; Petruccioli, 1998, s.12).

Muratori, “kentsel dokunun ilgi çekici tabakalı katmanlarında oryantasyonu kolaylaştırmak için kullanılan zihinsel bir araç olarak” yapı tipi kavramını önerir.

Şekil 5. Muratori'ye göre tipin ortaya çıkışı ve kriz ortamında dönüşümü

(Petruccioli, 1998, s.12) Onun tip tanımı, bir dizi ortak özelliğe sahip yapı grubu şeklindeki geleneksel tanımdan daha farklıdır. Tarihi kaynaklarda, yapılar genellikle işlevlerine göre (okullar, konutlar, hastaneler, hapishaneler vb), daha ender olarak da yapısal ve mekânsal kompozisyonlarına (merkezi planlı kiliseler vb.) göre gruplandırılmıştır. Muratori, bu tür sınıflandırmaların bir '*posteriori*' analizin sonucu olduğunu ve tümevarımsal olarak gerçekleştirildiğini savunur (Canniggia ve Maffei, 2001, ss.50-52). Ona göre tip, "taksonominin faydalı görüldüğü pozitivist bir bilimdeki gibi bir dizi örneğin damıtılmasından" daha fazlasıdır (Petruccioli, 1998, s.62). Belirli bir grup yapının ortak özellikleri ardındaki sebep, kentsel dokuyu anlamak için daha önemlidir ve bu düşünce, yukarıda bahsedilen "kendiliğinden bilinç" kavramıyla doğrudan ilgilidir. Ona göre tip, "*a-priori* bir sentez, herhangi bir olayı öngören zihinsel bir yapı"dır. Petruccioli, Muratori'nin tanımladığı tip kavramının *a-priori* karakterini bir örnekle açıklar:

"Geleneksel bir köyde köylü, usta ve tüm sakinler bir evin nasıl olması ve nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunda net bir fikre sahiptir. Belirli bir zaman diliminde, belirli ve sınırlı kültürel alandaki evlerin hepsi benzer niteliktedir, sadece ayrıntılarda farklıdır ve bireyler [...] evlerini çok fazla düşünmeden üretirler. (Petruccioli, 1998, s.62)"

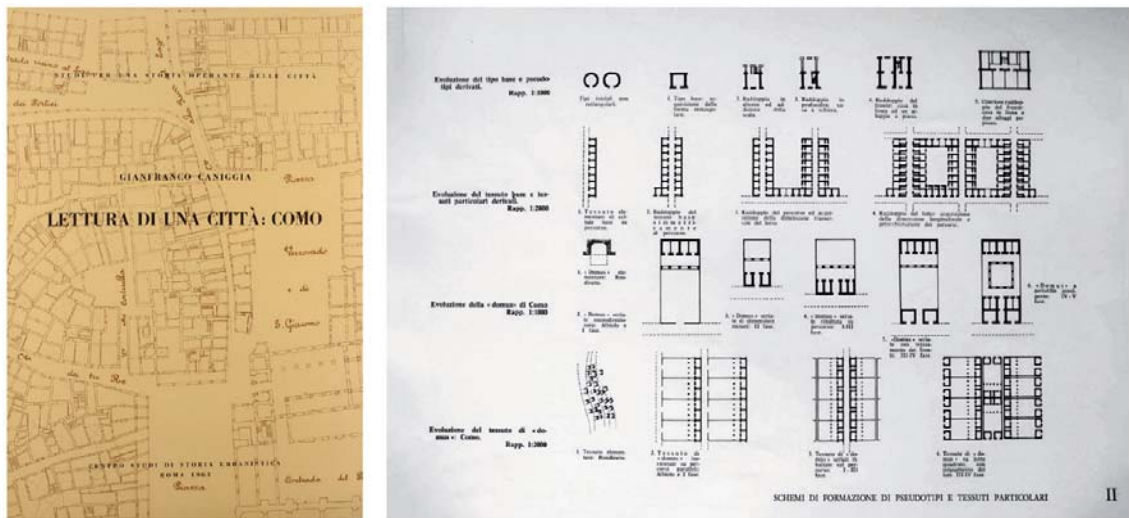
Bu örnek doğrultusunda denilebilir ki Muratori'nin *a-priori* tipi, belirli bir bina kümesiyle ilgili olarak insanların zihninde yaygın olan düşüncedir ve belirli bir zamanda ve kültürel alanda 'kendiliğinden bilinç'in doğrudan bir sonucudur. Muratori yapılı çevredeki biçimsel ortaklıkların, toplumsal düşüncedeki ortaklıkların yansımaları olduğunu ileri sürer; inşa edilmiş gerçekliği anlamak için ikincisinin ilkinden çok daha önemli olduğunu savunur. Kriz döneminlerinde, düşünsel ortaklıklar -kendiliğinden bilinç- parçalanır; ve böylece, *a-priori* tip ortadan kalkar. Fakat tip, tarihin yardımıyla yeniden kurgulanabilir; ve bu durumda '*posteriori*' tipe dönüşür (Petruccioli, 1998, s.62).

Gianfranco Caniggia ve Tipolojik Dönüşüm

Muratori'nin en önemli takipçilerinden olarak tanınan Gianfranco Caniggia (1933-1987), 1960'ların başında Muratori'nin Roma Üniversitesinde³ asistan ekibinin bir üyesiydi (Cataldi, Maffei ve Vaccaro, 2002, s.5). Muratori tarafından yönetilen *Centro Studi di Storia Urbanistica*'da yürüttüğü Como'nun operasyonel tarihine dair çalışmaları 1963'te Muratori'nin sunuş metniyle kitaplaştırmıştır. Caniggia, Muratori'nin düşüncelerini biraz daha ayrıntılandırmış ve 'tipolojik süreç', 'eşzamanlı ve diakronik varyasyonlar' gibi tamamlayıcı kavramları ortaya atmıştır. Bu çalışmalarıyla güncel kentsel form araştırmalarının en bilinen kollarından biri olan ve yapı tiplerinin zamansal ve coğrafi dönüşümlerini konu alan 'süreç-tipolojik yaklaşım'ın temellerini atmıştır.⁴

Ona göre, "tipolojik süreç, tipin ilerlemesini kabul eden ve kentsel palimpsestin eleştirel bilgisini bağlam tartışmalarına cevap üretmek için bilimsel bir araç olarak gören bir kavramdır" (Caniggia ve Maffei, 2001, s.56). Dilbilimden ödünç aldığı senkronik, diakronik, sintopik, diatopik kavramlarıyla tiplerin zamana ve bulunduğu konuma/coğrafyaya bağlı dönüşümlerini ele alır. Kentsel dokuda optimal olmayan durumların (topografik sorunlar, kentsel dokudaki düzensizlik) 'eşzamanlı varyasyonlar'a yol açabildiğini ve bu varyasyonların, tipin yavaşça gelişmesine yardımcı olduğunu savunur. Ayrıca, kentin hızlı büyümesi ise sintopik varyasyona yol açtığını ve yeterince varyasyon olması durumunda bir tip yeni bir tipe dönüşebildiğini tartışır (Caniggia ve Maffei, 2001, s.56).

Caniggia ayrıca yapılı çevrenin modülerliğine ve çok-ölçekliliğine dikkat çeker. Onun için, yapılı çevredeki nesnelere, çok-ölçekli bir şekilde birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; birbirine ve diğer nesnelere farklı ölçeklerde uyum sağlar. Bu doğrultuda, belirli bir nesnenin parçadan bütüne ilişkilerini analiz etmek için dört farklı

Şekil 6. Lettura di una città: Como (1963)

ölçeğe karşılık gelen ‘ölçeksel bileşenler’ tanımlar: elemanlar, yapılar (elemanların birleşimleri), sistemler (nispeten özerk olarak tanınabilen yapı kümeleri), ve (birkaç sistem tarafından oluşturulmuş) organizmalar. Örneğin, bir bina ölçeğinde, tuğlalar ve kirişler eleman; döşeme, duvar, bölme ve çatı yapı; odalar ve merdivenler sistem; ve tüm bina bir organizma olarak tanımlanabilir. Kentsel ölçekte ise, elemanlar, yapılar, sistemler ve organizmalar sırasıyla yapıları, dokuları, mahalleleri ve kenti ifade eder. Dolayısıyla, Caniggia’ya göre yapılı çevre, kendileri de organizma olan bileşenlerden oluşan bir organizmadır (Vernez Moudon, 1994, ss.291-92; Caniggia ve Maffei, 2001, ss.73-74).

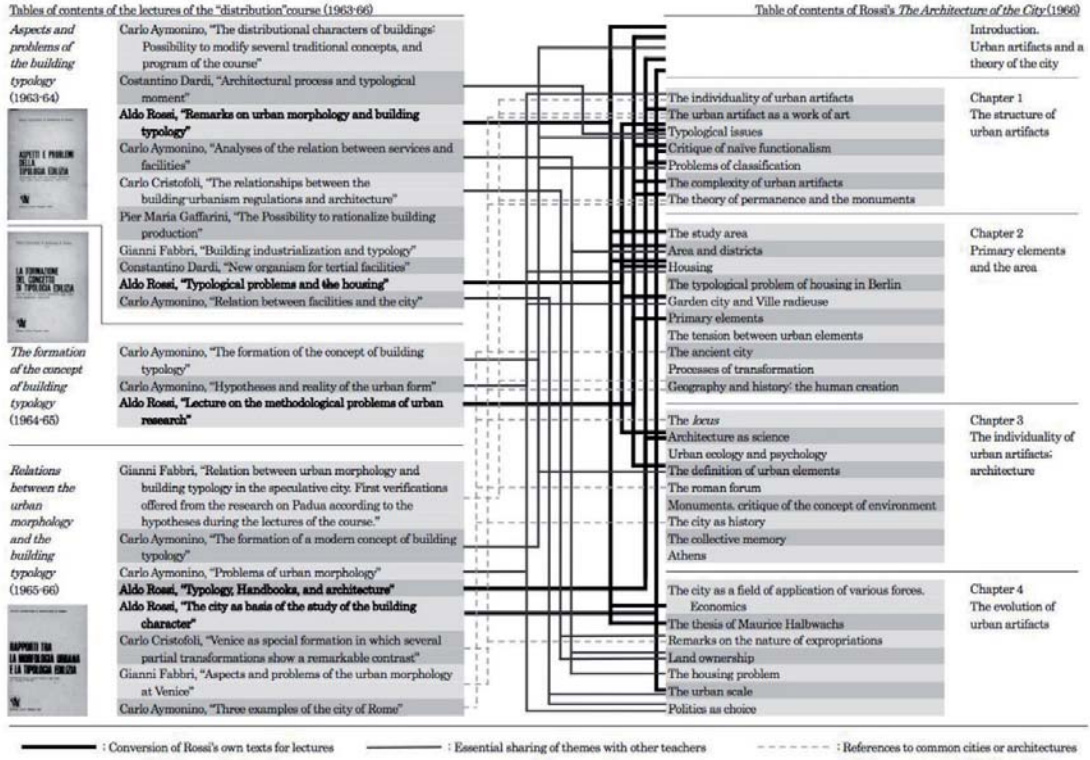
Muratori ve Caniggia tipolojik analizin mimari tasarım süreci üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu savunmaktadırlar. Öyle ki, kentteki sürekliliği sağlamak adına yaratıcılığı dışlayıp, mimarı, analizin yönlendirdiği şekilde proje üreten bir teknisyen olarak görüyorlardı (Vernez Moudon, 1994; ss.193-95; Aureli, 2007, ss.56-57). Bu fikirleri zaman içinde mimar ve teorisyenler arasında olduğu kadar öğrencileri arasında da tepki çekmeye başlamıştır. Hatta Manfredo Tafuri’nin de içinde olduğu bir öğrenci grubu 1960’ta Muratori’nin mimari kompozisyon dersinde çıkan ürünleri eleştirdikleri bir sergi düzenler (Leach, 2006, s.19).

Carlo Aymonino ve Tipo-morfoloji

Carlo Aymonino (1926-2010) Caniggia ile eş zamanlı olarak tip ve tipoloji kavramlarıyla ilgilenmeye başlar. Muratori ayrıldıktan on yıl sonra Venedik Mimarlık okuluna gelen Aymonino, 1963’te Muratori’nin operasyonel tarih ve tipoloji kavramlarıyla radikal şekilde dönüştürdüğü *Caratteri distributivi degli edifici* (Yapıların dağıtımsal özellikleri) dersini vermeye başlar. Aymonino’nun o dönem sürdürdüğü çalışmalar iki konuya odaklanır: Bir yandan Muratori’nin geliştirdiği kentsel biçim, tip ve büyüme kavramlarını başka kentler üzerindeki deneylerle sistemleştirme üzerine çalışırken, öte yandan çağdaş modern kentin oluşumunu, kendinden önce gelenlerden temelden ayrı bir yapılar bütünü olarak incelemektedir (Panerai, 1979, s.77; Bingöl, 2007, s.88).

Aymonino, dersin içeriğini, yapı tipolojisini kentsel morfoloji ile ilişkilendiren özgün bir yaklaşımla çağdaş spekülative kentin doğuşu ve gelişiminin incelenmesi olarak belirlemiştir. Tip ve tipoloji kavramlarının yanında morfoloji kavramını da kullanmaya başlar (Matsui, 2018, ss.7-8). Tip ya da tipoloji kelimelerini hiç kullanmamasına rağmen bu alanda çalışma yapan araştırmacıların temel referanslarından biri olan Durand’a benzer şekilde Muratori de tipo-morfoloji kelimesini hiç kullanmamıştır. Yapı tipolojisi ve kentsel morfoloji terimlerini birleştirerek tipo-morfoloji kelimesini ilk defa kullanan kişinin Aymonino olduğunu not düşmek gerekir (Vernez Moudon, 1997, ss.5-6).

Bu ders kapsamında, Aymonino ve 1966’ya kadar asistanı olan Aldo Rossi’ye ek olarak, Costantino Dardi, Carlo Cristofoli, Pier Maria Gaffarini ve Gianni Fabbri’nin yaptığı sunumlar derlenmiş ve her akademik yıl için ayrı bir kitap

Şekil 7. *Caratteri distributivi degli edifici* (yapıların dağıtımsal özellikleri) dersi kapsamında yayınlanan kitaplar ile *The Architecture of the City* kitabı arasında içerik karşılaştırılması (Kaynak: Kenta Matsui, "Aldo Rossi's *L'Architettura della Città* as the Fruit of Collaboration", *Journal of Architecture and Planning* 83-751 (2018): 1779.)

olarak yayınlanmıştır (Aymonino, 1964, 1966, 1966). Ayrıca ders çıktıları 1970 yılında kent monografisi formatında *La Citta di Padova* başlığıyla kitaplaştırılmıştır (Aymonino vd., 1970).

Anglofon mimarlık yazınında İngilizce çevirisiyle tip ve tipoloji tartışmalarının temel referanslarından biri olmayı başaran *L'architettura della citta* kitabı (Rossi, 1966), içerdiği argümanların büyük bir kısmını bu dersin içeriğine borçludur. Kenta Matsui'nin ürettiği tabloda (Şekil 6) *Caratteri distributivi degli edifici* dersi yayınları içeriği ile *L'architettura della citta* kitabı içeriği karşılaştırılmış ve ortak kavramların altı çizilmiştir. Matsui'ye göre (2018, s.1179-80), kitabın şehre metodolojik bir yaklaşım olarak önerdiği 'bina tipolojisi ve kentsel morfolojisi'nin temel çerçevesi ilk olarak derste Aymonino tarafından önerilmiş ve araştırılmıştır. Kitapta yer alan tip veya tipoloji söyleminin, çerçevesinin büyük bir kısmının bu derse borçlu olduğu söylenebilir. Ders ve kitap arasındaki yakın ilişkiye dikkat çeken başka kaynaklar da bulunmaktadır. (Lobsinger, M. L. ve Damiani, R.; Kömez Dağlıoğlu, 2017, s.84)

Aldo Rossi ve ‘Yapı Tipi’nin ‘Mimari Tip’e Evrilmesi

Aldo Rossi (1931-1997) tipi, daha erken kaleme aldığı yazılarında, Muratori ve Aymonino’nun anlayışlarına paralel olarak, yaygın mimari söylem, yapı yönetmelikleri, inşaat teknikleri, arazi yapısı, kültürel koşullar ve benzeri politik, teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel süreçleri inceleyerek anlaşılabilen ortak özelliklere sahip yapı grubu olarak tanımlamıştır (Rossi, 1975, ss.209-25). Fakat zaman içinde, Muratori ve Caniggia için tarihi kenti; Aymonino içinse çağdaş kenti analiz etmenin aracı olan bu tanımı bir kenara bırakıp tip ve tipoloji kavramlarına soyut bir katman daha eklemiştir. Diğerlerinin aksine, belirli bir kentin analizi ile ilgilenmeyi zamanla bir kenara bırakmış ve tüm kentleri içine alan bir ‘meta-kent’e ve onun mimarisine odaklanmıştır. Kömez Dağlıoğlu’nun işaret ettiği üzere (2017, ss.82-85), Rossi’nin çalışmalarında 1969 yılı öncesi ve sonrasında farklılıklar görülmektedir.

Rossi ‘tip’ kavramına getirdiği yeni yorumun anlaşılması için ilk olarak ‘analojik kent’ kavramına değinmek gerekir. Rossi bu kavramı *L’architettura della citta* kitabının 1969’teki ikinci baskısının önsözünde Canaletto’nun Venedik tablosu üzerinden açıklar (Şekil 5). Biri hiç inşa edilmemiş, diğerleri ise Venedik’te bulunmayan üç Palladio yapısını bir araya getiren Canaletto’nun kurgusal Venedik manzarası, izleyicilerin aklında hâlihazırda var olan mimari imge ve referanslar-bir başka deyişle tipler- sayesinde gerçek bir manzara resmi olarak algılanır. Ca-

Şekil 8. Giovanni Antonio Canaletto’nun “Capriccio”su, 1753-59

nelotto, tabloyu hem mimarlık hem de kent tarihi ile ilişkilendiren unsurlar sayesinde analogik bir Venedik ortaya koymuştur (Rossi, 1982, s.166).

Micheal Hays, Rossi'nin tipoloji tanımını konu alan "Rossi and Typology" başlıklı çevrim içi dersinde, yapı tipi ile mimari tip arasında net bir ayrım yapmamasına rağmen Rossi'nin bu yeni 'tip' yorumunu 'mimari tip' olarak tanımlar. Rossi'ye ait temel referansları incelediğimizde (Rossi, 1966, 1975, 1981) Rossi'nin 'mimari tip' ifadesini kullanmadığını bunun yerine tip ya da yapı tipi ifadelerini kullandığını görürüz. Fakat Hays'in örtük bir biçimde yaptığı bu ayrımın Rossi'nin tip tanımın zaman içinde dönüşümüne vurgu yaptığı düşünülebilir (Hays, 2018-). Bu bağlamda, gerçek kentleri yapı tipleri oluştururken analogik kenti ise mimari tiplerin oluşturduğunu iddia etmek mümkündür. Bu yeni yorumuyla Rossi, tip ve tipoloji kavramlarını metodolojik bir araçtan teorik bir araca dönüştürmüştür.

Değerlendirme

Tip ve tipoloji kavramlarına getirdikleri yorumlar ışığında Muratori, Caniggia, Aymonino ve Rossi'nin çalışmalarında bir takım ortaklıklar tespit etmek mümkündür. Her biri tarihi kente, tipolojiyi mimarlık ve kent arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi için bir araç olarak görmüştür. Ayrıca, Vernez Moudon'un da işaret ettiği gibi (1994, s.293-94), hepsi Modernizmin naif işlevselci sınıflandırmalarıyla ilgili en önemli sorunun, bu tür sınıflandırmaların, tüm kentsel yapıların belirli işlevlere statik bir şekilde hizmet etmek için yaratıldığını ve yapılarının belirli bir anda gerçekleştirdikleri işlevle tam olarak örtüştüğünü var sayması olduğunu kabul eder ve tipolojik analizi basit işlevsel bir sınırlandırmanın ötesine taşımaya çalışır. Paralel olarak, hepsi doğrudan programatik ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde yapı tasarlamaya karşıdır; bunun yerine malzemelere, genel işlevlere ve ilgili mekansal ihtiyaçlara dayalı biçimsel bir kompozisyon üretmenin ve yapının bulunduğu kentsel bağlamla ilişki kurmanın önemini savunmuştur.

Tüm bu ortaklıklara rağmen, Aymonino'nun metinlerinde Muratori'ye referansın sınırlı şekilde verildiği; Rossi'nin metinlerinde ise hiç verilmediği görülür. Buna karşılık, birçok araştırmacı Muratori'nin Aymonino ve Rossi'nin çalışmalarının temelini oluşturduğunu savunur (Moneo, 1978, s.35; Turan, 1995, s.195-96; Vernez Moudon, 1997, s.5; Petruccioli, 1998, s.13).

İtalyan Tipo-morfoloji Ekolündeki farklı yaklaşımların temelinde ise kentsel analiz ve mimari tasarım arasındaki ilişkiye dair farklı görüşler yatar. Muratori ve Caniggia, mimari tasarımın tipoloji yoluyla gerçekleştirilen kentsel analizin doğrudan bir sonucu olduğu fikrini savunmaktadır. (Caniggia, 2001, s.27) Onlara göre mimar, tasarımını kentte meydana gelen büyüme ve dönüşüm süreçlerine ve yapılar ile dokuları arasındaki diyalektiğe uydurması gereken bir teknisyendir. Kentsel analizle elde edilen girdiyi dışarıda bırakan herhangi bir mimari deney, kentteki sürekliliği bozma riski taşır. Carlo Aymonino ve Aldo Rossi ise, kentsel analiz ile mimari tasarım arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını reddeder. Ay-

monino, kentsel analizin mimari müdahale için bir belirli bir öneri getirmediğini savunur. Ona göre, ikisi arasında doğrudan bir neden ve sonuç ilişkisi varsaymak yanlıştır. Böyle bir varsayım yaratıcılığı bastırarak mimarlığın ilerlemesini engeller (Aymonino, 1985, ss.97-101; Vernez Moudon, 1994, s.294-95).

Aymonino ayrıca çağdaş kentte, yapı-kent, yapı tipolojisi-kentsel morfoloji ilişkilerinin tarihi kenttekine göre tersine döndüğünü savunur. Ona göre, Ortaçağ kentinde, kompakt yapı tipleri ancak kentsel formla var olabilirken; çağdaş kentte, alışveriş merkezleri ve ofis parkları gibi kendi tekil çevrelerini üreten yapı tipleri kentsel formdan beslenmediği gibi ona katkıda da bulunmaz (Vernez Moudon, 1994, s.294). Ek olarak, Aymonino ve Rossi modernizmin getirdiği krizi Muratori ve Caniggia'dan farklı yorumlar: Çağdaş kentte yapı ve kent arasında tersine dönen ilişkinin, kenti şekillendiren sosyo-ekonomik güçlerin geri dönülmez bir şekilde değişmesinin sonucu olduğunu kabul ederler. Muratori ve Caniggia ise çalışmalarında bunun geçici bir kriz olduğunu ön kabulünden yola çıkar (Vernez Moudon, 1994, s.294).

Muratori ve Caniggia araştırmalarını sadece İtalyan tarihi merkezleri (Venedik, Roma, Como) ile sınırlı tutmuşken Aymonino ve Rossi'nin döneminin çağdaş Avrupa kentlerini (Padova, Milan, Berlin) analiz kapsamına aldığını; fakat iki durumda da çalışmaların Avrupa ile sınırlı tutulduğunu not etmek önemlidir. Son olarak, Rossi'nin Muratori ve Caniggia'dan farklı olarak konut dokularının yanında anıtları da kentsel analizin bir parçası olarak gördüğünü; ve ayrıca tipolojiye yeni bir yorum getirerek onu metodolojik bir araçtan teorik bir araca dönüştürmeyi önerdiğinin altı çizilmelidir.

Notlar

1. Ernesto N. Rogers'ın derginin editörlüğünü üstlendiği 1953 ve 1965 yılları arasında derginin adı *Casabella Continuità* olarak değiştirilmiştir.
2. Petruccioli, 'mimari organizma' teriminin, Muratori'den çok daha önce, 1920'lerde Gustavo Giovannoni tarafından Roma Mimarlık Okulu kurulduğundan beri okulda yaygın olarak kullanıldığına dikkat çeker.
3. Cataldi, o zamanlar okulun isminin *Scuola Superiore di Architettura* olarak geçtiğini not düşer.
4. Kentsel form araştırmalarında süreç-tipolojik yaklaşım ve diğerleri hakkında daha detaylı bilgi için *Emerging Perspectives on Urban Morphology* projesi kapsamında hazırlanan web sayfası ziyaret edilebilir: http://epum.eu/?page_id=379 (erişim: Mayıs 2021)

Kaynaklar

Aureli, P. V. (2007) "The Difficult Whole", *Log* 9, 39-61.

Aymonino, C. (ed) (1964) *Aspetti e problemi della tipologia edilizia, Documenti del corso di caratteri distributivi degli edifici. Anno Accademico 1963-64*. Venedik: Editrice Cluva.

Aymonino, C. (ed) (1965) *La formazione del concetto di tipologia edilizia. Atti del corso di caratteri distributivi degli edifici. Anno Accademico 1964-65*. Venedik: Editrice Cluva.

Aymonino, C. (ed) (1966) *Rapporti tra la Morfologia Urbana e la Tipologia Edilizia. Documenti del corso di caratteri distributivi degli edifici. Anno accademico 1965-1966*. Venedik: Editrice Cluva.

Aymonino, C., Brusatin, M., Fabbri, G., Lovero, P., Sergio, L. ve Rossi, A. (1970) *La città di Padova: Saggio di analisi urbana*. Roma: Officina.

Bingöl, Ö. (2007) "Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji" Yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Cataldi, G., Maffei, G. L., ve Vaccaro, P. (2002) "Saverio Muratori and the Italian school of planning typology" *Urban Morphology* 6-1, ss.3-14.

Caniggia, G. (1963) *Lettura di una città: Como*. Como: Centro Studi di Storia Urbanistica.

Caniggia, G. ve Maffei G. L. (1979) *Composizione architettonica e tipologia edilizia: Lettura dell'edilizia di base*. Venedik: Marsilio Editori. (*Architectural Composition and Building Typology: Interpreting Basic Building*, İngilizce'ye çeviren Susan Jane Fraser. Floransa: Alinea Editrice, 2001.)

Forty, A. (2000) "Type", *Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture*. Londra: Thames & Hudson, ss.304-311.

Hays, M. (2018-) Rossi and Typology [çevrim içi ders]. M. Hays, E. Naginski, A. Picon ve L. Haber-Thomson, *The Architectural Imagination*, Harvard University GSD, edX. <https://www.edx.org/course/the-architectural-imagination>

Kömez Dağlıoğlu, E. (2017) "Reclaiming the Context: Architectural Theory, Pedagogy and Practice since 1950" Yayınlanmamış doktora tezi, TU Delft.

Leach, A. (2006) "Choosing History: A Study of Manfredo Tafuri's Theorisation of Architectural History and Architectural History Research" Yayınlanmamış doktora tezi, Ghent Üniversitesi.

Lobsinger, M. L. ve Damiani, R. "Aldo Rossi: Istituto Universitario di Architettura di Venezia IAUV and the Politecnico di Milano, Venice and Milan, 1963–1971," *Radical Pedagogies* web sayfası, <http://radical-pedagogies.com/search-cases/v13-istituto-universitario-architettura-venezia-iauv-politecnico-milano/> (erişim: Mayıs 2021).

- Matsui, K. (2018) “Monument in Revolution: 1968, *Tendenza* and Education in Aldo Rossi” *Histories of Postwar Architecture*, 1(2), doi: 10.6092/issn.2611-0075/7753.
- Matsui, K. (2018) “Aldo Rossi’s L’architettura Della Città as the Fruit of Collaborati-on: Investigations on the course ‘Caratteri distributivi degli edifici’ at Istituto Univer-sitario di Architettura di Venezia (1963-66)”, *Journal of Architecture and Planning* 83 (751), doi: 10.3130/ajja.83.1773.
- Moneo, R. (1978) “On Typology”, *Oppositions* 13, 23-45.
- Muratori, S. (1959) *Studi per una operante storia urbana di Venezia*. Rome: Istituto poligrafico dello Stato.
- Muratori, S. (1963) *Studi per una operante storia urbana di Roma*. Rome: Consiglio nazionale delle ricerche.
- Panerai, P. (1979) “Beaubourg, Tipin Ölümü ya da Dirilişi”, Türkçe’ye çeviren Atilla Yücel, *Çevre Dergisi* 3, 71-79.
- Petruccioli, A. (1998) “Alice’s Dilemma”, *Typological Process and Design Theory*, Attilio Petruccioli (ed.), Cambridge: Aga Khan Program for Islamic Architecture, 57-73.
- Petruccioli, A. (1998) “Exoteric – Polytheistic – Fundamentalist Typology”, *Typo-logical Process and Design Theory*, Attilio Petruccioli (ed), Cambridge: Aga Khan Program for Islamic Architecture, ss.9-19.
- Rossi, A. (1966) *L’architettura della citta*. Padova: Marsilio. (*Architecture of the City*, İngilizce’ye çeviren Diane Ghirardo ve Joan Ockman. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1984.)
- Rossi, A. (1975) *Scritti scelti sull’architettura e la citta: 1956-1972*, Rosaldo Boni-calzi (ed), Milan: Clup.
- Rossi, A. (1981) *A Scientific Autobiography*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Turan, A. B. (1995) “Production of a Discourse: Italian ‘Neo-rationalism’ as Case Study” Yayınlanmamış doktora tezi., Cornell Üniversitesi.
- Ungers, O. M., Bohigas, O., Aymonino, C., Schweighofer, A., Rossi, A., Rubió, M., Quaroni, L., Krier, R., Canella, G., Van Eyck, A. (1985) “Ten Opinions on Type” ro-pörtaj, *Casabella*, 509-510, 92-112.
- Vernez Moudon, A. (1994) “Getting to Know the Built Lanscape: Typomorphology”, *Ordering space: types in architecture and design*, K. A. Franck ve L. H. Schneekloth (ed), New York: Van Nostrand Reinhold, ss. 289-311.
- Vernez Moudon, A. (1997) “Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Fi-eld”, *Urban Morphology* 1, 3-10.
- Vernez Moudon, A. (2001) “Introduction”, *Architectural Composition and Building Typology: Interpreting Basic Building*, G. Caniggia ve G. L. Maffei (yazar), Floransa: Alinea Editrice, 17-24.